

ТАДБИРКОРЛИК СЕКТОРИДА ТАРКИБИЙ МУВОЗАНАТНИ ТАЪМИНЛАШ: МЕТОДОЛОГИЯ ВА ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР

Хайитова Рушана

Термиз давлат педагогика институти таълим сифати

назорат қилиш бўлими бош мутахассиси

<https://orcid.org/0009-0002-6081-0008>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19939053>

Ҳозирги глобаллашув ва рақамли трансформация шароитида миллий иқтисодиётнинг барқарор ўсиши ва рақобатбардошлигини таъминлашда тадбиркорлик сектори муҳим ўрин тутди. Айниқса, ривожланаётган мамлакатларда тадбиркорлик иқтисодий ўсишнинг драйвери сифатида намоён бўлиб, иш ўринлари яратиш, инновацияларни жорий этиш ва ички бозорни диверсификация қилишда ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Шу нуқтаи назардан, тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасини илмий асосда такомиллаштириш долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

Тадбиркорлик сектори таркибий тузилмаси деганда, унинг тармоқлар, ҳудудлар, ташкилий-ҳуқуқий шакллар ва фаолият турлари кесимидаги нисбатлари тушунилади. Мазкур тузилма иқтисодиётнинг самарадорлиги ва барқарорлигига бевосита таъсир кўрсатади. Агар таркибий мутаносиблик таъминланмаса, иқтисодиётда дисбаланслар юзага келади, ресурслар самарасиз тақсимланади ва иқтисодий ўсиш суръатлари пасаяди. Шунинг учун тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасини оптималлаштириш методологик жиҳатдан чуқур ўрганишни талаб этади.

Малакатимизда 2021–2025 йиллар давомида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг барча асосий тармоқларда барқарор ўсиш тенденцияси кузатилган. Айниқса, саноат маҳсулоти ҳажми 124,9 трлн сўмдан 383,9 трлн сўмгача, инвестициялар 109,2 трлн сўмдан 362,9 трлн сўмгача ошгани тадбиркорлик секторида таркибий ўзгаришлар фаол кечаётганини англатади. Шу билан бирга, қурилиш ва хизматлар соҳасидаги ўсиш юқори бўлиб, хизматлар ҳажми 231,5 трлн сўмдан 595,1 трлн сўмгача етгани иқтисодиётда сервис сектори улуши ортиб бораётганини кўрсатади.

Қишлоқ хўжалиги ва чакана савдо кўрсаткичлари ҳам мутаносиб ўсган бўлса-да, экспорт ва импорт динамикасида импортнинг нисбатан юқори суръатларда ўсиши (11,5 млрд доллардан 25,4 млрд долларгача) ташқи иқтисодий мувозанат масалаларини долзарб қилади. Бу ҳолат тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасида юқори қўшимча қиймат яратувчи, экспортга йўналтирилган тармоқларни ривожлантириш зарурлигини кўрсатади.

Бандлик кўрсаткичларининг нисбатан секин ўсиши (10,1 млн кишидан 10,8 млн кишигача) эса меҳнат унумдорлигини ошириш ва юқори технологияли соҳалар улушини кенгайтириш зарурлигини англатади. Ушбу тенденциялардан келиб чиқиб, тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасини такомиллаштиришда саноат ва хизматлар ўртасида оптимал мувозанатни таъминлаш, инновацион ва экспортбop фаолият турларини рағбатлантириш, шунингдек, импорт ўрнини босувчи ишлаб чиқаришларни ривожлантириш устувор йўналишлардан бири бўлиши лозим. Таҳлиллар тадбиркорлик секторида таркибий диверсификация жараёнлари давом

этаётганини кўрсатиб, уни янада самарали бошқариш учун институционал ва инвестицион механизмларни такомиллаштириш зарурлигини асослайди.

Қўйидаги 2-жадвал маълумотлари таҳлили шуни кўрсатадики, 2021–2025 йиллар давомида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг иқтисодий тармоқларидаги улушида турлича динамика кузатилган бўлиб, бу тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасида сифат жиҳатдан ўзгаришлар кечаётганини англатади. Жумладан, ялпи ички маҳсулотдаги улуш 56,3 фоиздан 52,2 фоизга камайгани тадбиркорликнинг умумий иқтисодийдаги нисбий улуши қисқарганини кўрсатади. Бироқ бу ҳолат салбий тенденция эмас, балки йирик саноат ва капитал сифими юқори тармоқларнинг тезроқ ривожланаётгани билан изоҳланиши мумкин.

Қишлоқ хўжалигида улушнинг 96,0 фоиздан 91,9 фоизга камайиши эса иқтисодийда диверсификация жараёнлари кучайиб, тадбиркорликнинг бошқа тармоқларга ҳам кенг тарқалаётганини кўрсатади. Шунингдек, экспорт улушининг 20,0 фоиздан 36,6 фоизга (+16,6 п.п.) ошиши тадбиркорликнинг ташқи бозорларга чиқиш имкониятлари кенгаяётганини англатади.

Бандликдаги улушнинг деярли ўзгармаслиги (74,5 фоиздан 74,7 фоизга) эса тадбиркорлик сектори хануз меҳнат бозорида асосий драйвер эканини кўрсатади. Умуман олганда, ушбу тенденциялар тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасини такомиллаштиришда саноатлашув, экспортга йўналтириш ва инвестиция фаоллигини ошириш асосий стратегик йўналишлар бўлиши лозимлигини кўрсатади.

Тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасини такомиллаштиришда инновацион ёндашув алоҳида аҳамият касб этади. Инновациялар иқтисодий ўсишнинг асосий манбаи бўлиб, улар тадбиркорлик субъектларининг рақобатбардошлигини оширади. Шу нуқтаи назардан, юқори технологияли ва билимга асосланган соҳалар улушини ошириш стратегик вазифа ҳисобланади. Бу эса тадбиркорлик секторида таркибий ўзгаришларни талаб этади.

Худудий жиҳатдан қаралганда, тадбиркорлик сектори тузилмасини диверсификация қилиш ҳам муҳим ҳисобланади. Кўп ҳолларда иқтисодий фаоллик пойтахт ёки йирик шаҳарларда жамланган бўлади, бу эса ҳудудлар ўртасида иқтисодий номутаносибликни келтириб чиқаради. Шунинг учун методологияда худудий ривожланиш концепциялари, кластер ёндашуви ва локал иқтисодий тизимларни ривожлантириш механизмлари муҳим ўрин тутди.

Кластер ёндашуви тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасини такомиллаштиришда самарали инструмент ҳисобланади. Ушбу ёндашувга кўра, ўзаро боғлиқ корхоналар, таълим муассасалари ва илмий ташкилотлар муайян ҳудудда жамланиб, синергетик самарани таъминлайди. Натижада инновациялар тезроқ жорий этилади, ишлаб чиқариш самарадорлиги ошади ва янги иш ўринлари яратилади.

Рақамли иқтисодий шароитида тадбиркорлик сектори тузилмасини трансформация қилиш янги имкониятлар яратади. Электрон тижорат, финтех, рақамли хизматлар каби соҳаларнинг ривожланиши тадбиркорлик фаолиятининг янги шакллари вужудга келтирмоқда. Бу эса таркибий ўзгаришларни талаб қилади. Шу боис, методологияда рақамли трансформация омилларини ҳисобга олиш муҳимдир.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Audretsch, D. B., & Keilbach, M. (2004). Entrepreneurship capital and economic performance. *Regional Studies*, 38(8), 949–959. <https://doi.org/10.1080/0034340042000280956>.
2. Baumol, W. J. (1990). Entrepreneurship: Productive, unproductive, and destructive. *Journal of Political Economy*, 98(5), 893–921. <https://doi.org/10.1086/261712>.
3. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>.
4. Reynolds, P. D., Hay, M., & Camp, S. M. (1999). *Global Entrepreneurship Monitor: 1999 Executive Report*. Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership.
5. Schumpeter, J. A. (1934). *The theory of economic development*. Harvard University Press.